

Turvallisuuden retoriikkaa

eli Nato-keskustelun kiemuroista Suomessa ja Ruotsissa

Henrik Meinander

Viime vuosien julkinen keskustelu Suomen turvallisuuspoliittisista vaihtoehdoista on metodisesti haastava teema nykyyhistorian tutkijalle. Aiheesta on puhuttu ja kirjoitettu enemmän kuin koskaan, joten raaka-ainetta löytyy yllin kyllin erilaisille pohdinnoille. Mutta kuten niin usein on historiantutkimuksessa laita, puheenvuorojen yksiselitteisyys ja luotettavuus ovat ongelmalliset. Toisin kuin vanhempia aikoja penkovat tutkijat, meillä ei juuri vielä ole käytettävissä yksityisarkistoja tai muita lähteitä, joista ilmeni mitkä toimijat oikeastaan ovat ajatelleet. Päättäjien turvallisuuspoliittisissa puheenvuoroissa on nimittäin aimo annos retoriikka, joskus jopa tietoista sumutusta. Liiallinen rehellisyys voi olla haitaksi sekä omalle poliittiselle uralle että koko valtiolle.

Kuten muussakin politikoinnissa, turvallisuuspoliittinen uskottavuus vaati kokonaisen patterin käsitteitä ja visioita, jotka korostavat vakautta, pysyvyyttä ja myönteistä kehitystä vaikka todelliset tilannearviot ja tavoitteet osoittaisivat aivan toiseen suuntaan.

Monet journalistit ja tutkijat voivat siksi olla hakoteillä analysoidessaan Suomen valtio- ja sotilasjohdon kannanottoja. Toisilla on taas vaikeuksia pitää omat mieltymykset erillään kommentistaan ja arvioinnistaan, joiden on tarkoitus olla kutakuinkin puolueettomia. Taustalla on myös tiedostamattomia kerrostumia, eli syvälle iskostettuja käsityksiä ja ajatuskuvioita, jotka ohjaavat keskustelua ja sen painotuksia. Yksi sellainen kumpujen yöstä kaikuva ajatuskuvio on tietenkin suomalaista identiteettiä niin vahvasti muokannut russofobia, joka edelleen jakaa kansaa joko Nato-mielisiin tai -vastustajiin. Nato-mieliset hakevat Atlantin liitolta turvaa, sitä vastustavat taas

pelkäävät itänaapurimme reaktiota. Ja molemmilla osapuolilla on taipumus tulkita valtionjohdon lakonisia kannanottoja sen mukaisesti.

Järki, tunteet ja Nato-keskustelu

Visiointia Suomen turvallisuuspolitiikasta 2000-luvun kynnyksellä on syytä verrata vastaavaan ajatustenvaihtoon Ruotsissa; keskustelu onkin ollut Suomen tapaan vilkasta viime vuosina. Ruotsalaiseen keskusteluun on paljolti vaikuttanut hallituksen tiukka liittoutumattomuus-määritelmä, joka toisin kuin Suomen linjaus ei sisällä ehdollisia ilmaisuja.

Helmikuussa 2002 demarihallitus ja kolme porvaripuoluetta sopivat uudesta doktriinitekstistä, jossa edelleen yksikantaan ilmoitettiin, että maa pysyy liittoutumattomana: ”Ruotsi on sotilaallisesti liittoutumaton. Tämä turvallisuuspoliittinen linja, joka antaa mahdollisuuden puolueettomuuteen lähialueidemme konflikteissa, on palvellut meitä hyvin.”

Määritelmä ei ole vakuuttanut niitä kansalaispiirejä, jotka jo entuudestaan olivat luonnehtineet EU-Ruotsin puolueettomuuslinjauksia retorisiksi koristeiksi. Ruotsin Nato-jäsenyyttä ajavan Atlanti-komitean puheenjohtaja Ann-Sofie Dahl julkaisi vuonna 1999 paljon julkisuutta saaneen kirjan *Svenskarna och Nato*, jossa hän muun ohella luonnehtii suomalaista Nato-keskustelua vähemmän tunneperäiseksi ja rehellisemmäksi. Sama väite on sittemmin toistettu eri yhteyksissä, eli suomalaista Nato-keskustelua on käytetty argumenttina, kun on vaadittu Ruotsia luopumaan kylmän sodan aikaisesta retoriikasta.

Mutta toisaalta Ruotsin hallituksen piiristä on mielellään viitattu Suomeen, kun on haluttu painottaa, että maiden yhteisten puolustus-hankkeiden perustana on yhteinen liittoutumattomuus. Maittemme yhteisen liittoutumattomuuden vakautta ja pysyvyyttäkin korostavia puheenvuoroja on esitetty myös Suomen hallituksen puolelta, lähinnä ulkoministeri Erkki Tuomioja. Vaikkei tällaisille kannanotoille saa antaa liian suurta painoarvoa, niillä on oma vaikutuksensa naapurimaan turvallisuuspoliittisiin äänenpainoihin. Asian ydin on, että maittemme Nato-keskustelut etenevät lomittain ja ovat monin tavoin sidoksissa toisiinsa.

Mutta samalla kyse on myös paljon laajemmasta eurooppalaisesta turvallisuuspoliittisesta muutosprosessista, joka sai alkunsa reilut kymmenen vuotta sitten Neuvostoliiton romahdettua ja jolla ei vielä ole mitään itsestään selvää lopputulosta. Itäblokin hajottua eurooppalaisen turvallisuuspolitiikan pelinappulat jaettiin täysin uudestaan: Saksat yhdistyivät, Jugoslavia ajautui sisällissotiin, Suomi liittyi Ruotsin ja Itävallan kanssa EU:hun, kun taas Puolasta, Tsekinmaasta ja Unkarista tuli Naton jäsenmaita.

Kaikkien näiden mullistusten keskellä osoittautui kuitenkin, ettei Nato ollenkaan menettänyt merkitystään Euroopassa. Päinvastoin puolustusliitto nousi ratkaisevaksi taikkeksi sille, että kylmän sodan rakenteet voitiin purkaa pääosin rauhanomaisesti. Kouriintuntuvien esimerkkien tästä oli entisen Jugoslavian sisällissodat, joissa EU:n ponnettomat ja ristiriitaiset toimenpiteet ehtivät pahentaa tilannetta ennen kuin Nato Yhdysvaltojen johdolla pakotti osapuolet aselepoon.

On hyvä myös muistaa, että taustalla hämmötti koko ajan Venäjän sekava sisäpolitiikka. Tänäpäin tiedämme, että puna-armeija vetäytyi Keski-Euroopasta ilman verenvuodatusta. Mutta kun koko tuo ihmeellinen tapahtumaketju alkoi Berliinin muurilla syksyllä 1989, näkymät olivat kaikkea muuta kuin valoisat. Samanlaisia, täysin realistisilta vaikuttavia uhkakuvia liitettiin myös Saksojen yhdistymiseen, varsinkin naapurivaltioissa, joissa muistettiin oikein hyvin miten oli käynyt pari edellistä kertaa kun saksalaisvaltio voimistui.

Natosta muodostui näissä olosuhteissa yhä monipuolisempi henkivakuutus sekä sen silloisille jäsenille että niille valtioille, jotka lähtivät hakemaan liiton jäsenyyttä tai pyrkivät syventämään sotilaallista yhteistyötään sen

kanssa. Brittien ja ranskalaisten silmissä Naton tärkein tehtävä oli vakauttaa Saksan kehitystä. Liiton pohjoisemmat ja eteläisemmät jäsenet arvostivat taas sen rauhoittavaa vaikutusta yhteiskuntakehitykseen Neuvostoliiton raunioissa syntyneissä valtioissa.

Ruotsi ja puolueettomuuden myytti

Muutokset eurooppalaisessa turvallisuuspolitiikassa vaikuttivat nopeasti myös Ruotsin ja Suomen linjauksiin. Keväällä 1994 valtiot liittyivät samanaikaisesti Naton yhteistyöverkostoon Partnership for Peace (PFP) ja vajaa vuosi sen jälkeen kaksikko oli jo täysivaltaisia EU-maita, jotka ehdoitta hyväksyivät vuoden 1992 Maastricht-sopimuksen kauaskantoiset tavoitteet unionin integraatiopolitiikalle. Päältä katsottuna maiden kehitys näytti näin ollen hyvin samankaltaiselta. Käytännössä muutokset olivat kuitenkin paljon rajummat Suomen kohdalla.

Ruotsi oli lähes kaksi vuosisataa menestyksellisesti vältellyt sotia soveltamalla joustavasti liittoutumattomuuslinjaansa: välillä noudatettiin melko tiukasti lupaustaan vuodelta 1812 Venäjän keisarille Aleksanteri I:lle puhtaasti defensiivisestä idänpolitiikasta, välillä taas viemällä suuria määriä rautamalmaa sotaa käyvälle Saksalle. Tälle olosuhteiden mukaan venyvälle liittoutumattomuudelle löytyi hyvää käyttöä myös kylmän sodan aikana. 1950-luvun alussa Ruotsin valtio- ja sotilasjohto solmi erittäin salassa pidettyjä yhteistyösuunnitelmia Naton kanssa, joiden mukaan maasuursodan syttyessä liittyisi käytännössä välittömästi länsileiriin avaamalla muun muassa lentokenttiään Naton itään päin suuntautuville pommikoneille. Vastaavasti Ruotsi pääsi Naton ydinkärkisateenvarjon alle ja sitä ryhdyttiinkin leikkillisesti kutsumaan Naton päämajassa Brysselissä Atlantin liiton hiljaiseksi jäseneksi.

Järjestely toimi Ruotsin kannalta oikein hyvin, vaikkei se tarkkaan ottaen ollut sopusoinnussa maan virallisen doktriinin kanssa, ei varsinkaan Olof Palmén pääministerikausina, jolloin ruotsalaiseen ulkopoliittiseen retoriikkaan usein kuului korostuneen kriittinen suhtautuminen Yhdysvaltojen suurvaltapolitiikkaan. Ruotsalaistutkija Bo Stråth on tähän vedoten luonnehtinut Ruotsin virallista linjaa

puolueettomuusmyytilksi, joka luotiin kylmän sodan aikana anakronistisella kertomuksella historiallisesta jatkuvuudesta Kaarle Juhanasta Per Albin Hanssoniin. Myytiltä täytti niin ulko- kuin sisäpoliittisia tarpeita jähmettyen vähitellen niin keskeiseksi väittämäksi poliittisessa liturgiassa, että puolueettomuus alettiin nähdä olennaisena osana ruotsalaista kansanluonnetta!

Tästä myös johtui, että Ruotsin hallituksen asettama maan kylmä sodan aikana harjoittama puolueettomuuspolitiikkaa pohtinut komissio loppuraportissaan vuodelta 1994 ei ilmeisistä todisteista huolimatta nähnyt tarpeelliseksi myöntää, että maan läheiset siteet Natoon johtivat siihen, ettei kumpikaan supervalta luokitellut Ruotsia puolueettomaksi valtioksi.

Näillä asioilla on merkitystä myös tämän päivän Nato-keskustelussa. Kuten edellä todettiin, Ruotsin nykyinen hallitus ei ole ottanut selkeätä välimatkaa kylmän sodan ulkopoliittisesta retoriikastaan. Pääministeri Persson myönsi Suomen-vierailunsa aikana marraskuussa 2002, että maa tuskin pysyisi puolueettomana, jos toinen EU-maa tai unionijäsenyyttä hakenut joutuisi uhan alaiseksi, mutta lisäsi samalla ettei tämä seikka muuta mikikään Ruotsin peruslinjausta. Selkokielellä sanottuna, Ruotsi pyrkii säilyttämään vastaanvanlaisen kaksijakoisen järjestelyn myös EU-maana. Toisaalta maan hallitus väittää Ruotsin olevan liittoutumaton, toisaalta se voi edelleen olla varma Naton turvallisuustakeista kovan paikan tullen.

Kysymys Nato-jäsenyydestä on ruotsalaisille siksi lähinnä omantunnon asia. Baltian maiden liittyttyä Nato-jäseniksi Ruotsilla tulee olemaan vielä vähemmän turvallisuuspoliittisia syitä luopua mukavasta avoliitostaan Naton kanssa. Arvovaltainen ruotsalainen tutkimuslaitos, Totalförsvarets Forskningsinstitut, arvioi syksyllä 2001 tilanteen olevan jokseenkin sama jos Suomesta tulisi Nato-maa.

Suomi ja turvallisuusstrateginen epävarmuus

Suomen turvallisuuspolitiikassa kylmän sodan loppuminen on sitä vastoin tarkoittanut todellisia muutoksia. Neuvostoliiton hajottua haihtui pois myös YYA-sopimus, joka oli rat-

kaisevalla tavalla vakauttanut maamme itäsuhteita, mutta samalla oli estänyt Suomea harjoittamasta johdonmukaista puolueettomuuspolitiikkaa. Tammikuussa 1992 Suomen hallitus solmi uuden sopimuksen Venäjän kanssa, joka ei sisältänyt minkäänlaisia sitoumuksia ja näin ollen avasi oven maan nopealle lännettymiselle. Ruotsille EU-jäsenyys ja syvenevä yhteistyö Naton kanssa ei käytännössä tarkoittanut mitään mullistusta maan turvallisuuspolitiikassa. Suomen kohdalla nämä siirtymät olivat sitä vastoin merkittäviä ja johtivat siihen, että puolueettomuusmääritelmästä luovuttiin heti kun EU-jäsenyys oli saatu.

Paavo Lipposen ensimmäinen sateenkaarihallitus ilmoitti turvallisuuspoliittisessa selonteossaan keväällä 1995, että sen linja tulisi olemaan sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäisen puolustuksen ylläpitäminen. Mutta samalla ei suljettu pois uudelleenarvion mahdollisuutta, mikäli tapahtuisi merkittäviä muutoksia Euroopan turvallisuusjärjestelyissä. Tämä ehdollinen tahdonilmaisus terävöityi hallituksen niin sanotussa valkoisessa asiakirjassa keväällä 1997, vaikka siinä painotettiin, ettei Suomi kärsinyt mistään turvallisuusvaajeesta eikä sillä vallitsevissa oloissa ollut suunnitelmia luopua liittoutumattomuudestaan. Samasta asiakirjasta ilmeni nimittäin, että hallitus antoi paljon arvoa Suomen yhä monipuolistuvalle yhteistyölle Naton kanssa eikä enää sulkenut pois mahdollisuutta tarpeen tullen vastaanottaa siltä sotilaallista sivustatukea. Täten uudelle kaudelle lähtenyt hallitus ei seuraavassa selonteossaan keväällä 1999 enää ilmoittanut tavoitteekseen "itsenäisen puolustuksen" vaan "riittävän puolustuksen" ylläpitämistä. Selkokielellä sanottuna, ovi halutaan pitää koko ajan raollaan Nato-jäsenyydelle.

Vaikka tämä Nato-optio on edelleen voimassa, on voitu havaita tietynlaista ambivalenssia Suomen valtiojohton kannanotoissa Tarja Halosen presidenttikaudella. Edeltäjästään presidentti Martti Ahtisaaresta – joka ei pyrkinyt hillitsemään keskustelua Nato-jäsenyydestä – selvästi poiketen Halonen povasi jo virkaanastujaispuheessaan maaliskuussa 2000 Suomella tuskin olevan tarvetta hakea Nato-jäsenyyttä hänen alkavalla presidenttikaudellaan. Kannanotto oli lyhyt ja epämääräinen. Koska hän ei ole osoittanut halua korjata sitä, lausahdus on tulkittu osoitukseksi siitä, että Halonen suhtautuu viileämmin Natoon kuin pääministeri Paavo Lipponen ja

puolustusministeri Jan-Erik Enestam. Viimeksi mainitut ovat säännöllisesti korostaneet, ettei Suomen liittoutumattomuus ole tavoite sinänsä vaan pikemminkin keino nykyisessä turvallisuuspolitiikassa.

Presidentti ja pääministeri ovat ymmärrettävistä syistä pyrkineet vaimentamaan vaikutelmaa heidän erimielisyyksistään Suomen turvallisuuspoliittisen ympäristön tulevaisuudesta. Mutta tosiasiaa kaksikon ensimmäiset julkiset lausunnot keväällä 2001 balttien suunnitelmista hakea Nato-jäsenyyttä menivät selvästi ristiin. Halonen suhtautui paljon julkisuutta saaneessa *Der Spiegel* -haastattelussaan varauksellisesti ajatukseen, että balttien Nato-jäsenyys toteutuisi vastoin Venäjän suostumusta, kun taas Lipposella ei ollut mitään huomauttamista balttien tavoitteista. Ristiriitaista linjausta korosti uuden puolustusvoimien komentajan Juhani Kaskealan kohta sen jälkeen antama haastattelu, jossa hän Lipposen käsityksiä myötäillen näki balttien mahdollisen Nato-jäsenyyden vakauttavan koko Itämeren alueen turvallisuuspoliittista tilannetta. Halonen perääntyi sittemmin kannanotostaan, varsinkin sen jälkeen kun presidentti Putin oli valtionvierailullaan Suomessa syyskuussa 2001 antanut ymmärtää, ettei Venäjällä ollut aikomuksia ylireagoida, jos baltit lähtisivät Naton kelkkaan.

Yleisvaikutelmaksi on siitä huolimatta jäänyt, ettei nykyisen hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa valiokunnassa ole täyttä yksimielisyyttä siitä, minkälaiset pitkäntähtäimen tavoitteet Suomella pitäisi olla Nato-kysymyksessä. Vahvistamattoman diplomaattilähteen mukaan valiokunnassa esiintyi elokuussa 2000 erimielisyyttä presidentin ja pääministerin välillä Suomen osallistumisesta EU-kriisinhallintajoukkoihin. Erimielisyys olisi tämän tiedon mukaan päätyneet pääministerin erävoittoon, eli hallituksen päätökseen esittää eduskunnalle Suomen osallistumista tähän hankkeeseen ilman merkittäviä reunaehtoja. Mikäli tieto pitää paikkaansa valiokunta testasi samalla miten Suomen uutta perustuslakia ja sen pykälä 93:a maan ulkopoliitiikan johtamisesta sovelletaan käytännössä.

Oli miten oli, talvella 2001-2002 suomalainen ja ruotsalainen Nato-keskustelu sai aivan uutta pontta tiedoista, joiden mukaan balteille olisi avautumassa realistisia mahdollisuuksia aloittaa jäsenyysneuvottelut Atlantin liiton kanssa syystalvella 2002. Taustalla vaikuttivat tietenkin myös syyskuiset terroriteot New

Yorkissa ja maiden puolustusvoimien syvenevä yhteistyö Naton kanssa. Molemmissa maissa julkaistiin ennennäkemättömään tahtiin artikkeleita, aikakauskirjojen erikoisnumeroita ja kirjoja, joissa pohdittiin mitä tämä kaikki tarkoittaa pitkällä tähtäimellä maittemme liittoutumattomuudelle. Olivatko Ruotsi ja Suomi jäämässä sivuraiteelle kun Itämeren alueen turvallisuusrakenteita oltiin rustaamassa uuteen uskoon, mitkä tulisivat olemaan Venäjän reaktiot, ja ennen kaikkea, miten todennäköistä olisi, että maat päätyisivät eri ratkaisuihin Nato-jäsenyyden suhteen?

EU:n turvallisuuspoliittinen tulevaisuus?

Helmi-maaliskuussa 2002 keskustelussa tapahtui eräänlainen käänne. Ruotsin hallitus julisti alussa mainitun vahvistuksen ulkopoliittisen linjansa pysyvyydestä kun taas Suomen hallituksen puolelta tuli viestejä siitä, ettei Ruotsin linjaus välttämättä ohjaisi Suomen tulevia valintoja. Kyseessä oli ennen kaikkea puolustusministeri Enestamin lausunnot. Hän oli eri yhteyksissä nostanut esille mahdollisuuden, että hallituksen vuodeksi 2004 suunniteltua uutta turvallisuuspoliittista selonteokoa voitaisiin aikaistaa jos tarvetta tähän syntyisi.

Tukholmassa helmikuussa 2002 järjestetyssä seminaarissa Enestam nosti kissan pöydälle korostamalla muun muassa läsnä olevalle virkaveljelleen Björn von Sydowille kahta asiaa. Oli tuskin odoteltavissa tilannetta, jossa Ruotsi liittyisi Natoon Suomen jäädessä liittoutumattomaksi. Muttei ollut olleenkaan mahdotonta kuvitella päinvastaista asetelmaa, eli liittoutumattomaa Ruotsia Nato-Suomen naapurina, aivan kuten "Emu-Suomi on Emun ulkopuolella jääneen Ruotsin naapuri". Mahdollinen Nato-jäsenyys ei olisi Suomelle mikään turvallisuuspoliittinen äkkikäännös, vaan itse asiassa johdonmukainen seuraus maan valinnoille kylmän sodan loppuvuosista lähtien. Siksi Suomelle tärkeitä päätöksiä ei kannattanut sitoa yksinomaan Ruotsin linjauksiin.

Viesti taisi järkyttää. Maaliskuussa 2002 pääministeri Persson esitti toivomuksenaan Suomen hallitukselle, ettei Nato-aiheesta käytäisi turhan päiten julkista keskustelua hallitustasolla. Taustalla ei ollut tällä kertaa ensisi-

jaisesti Ruotsin hallituksen haluttomuus keskustella avoimesti turvallisuuspoliittisista vaihtoehtoista. Päälimmäisin huolen aihe oli vilkkaan Nato-keskustelun mahdolliset kielteiset sivuvaikutukset ruotsalaiseen Emu-keskusteluun, jossa kaikenlaiset pelot eurooppalaisen yhdentymiskehityksen seuraamuksista hyvinvointivaltiolle koko ajan uhkaavat nousta pinnalle ja estää Ruotsin hallituksen tavoitamaa liittymistä rahaliitioon.

Ilman luotettavia tietolähteitä on vaikea arvioida missä määrin Perssonin vetoamus on ollut syynä siihen, että Suomen hallitus on viimeisen puolen vuoden aikana ollut vaihteliaampi Nato-kysymyksessä. Ilmeisesti sillä on ollut vaikutuksensa, mutta yhtä tärkeä syy hallituksen suhteelliselle vaihteliaisuudelle tässä asiassa näyttää olevan eduskuntavaalit maaliskuussa 2003, joissa varteenotettavin vaihtoehto nykyiselle koalitiolle on keskustajohtoinen punamultahallitus. Keskustapuolueen asenne eurooppalaiseen yhdentymiskehitykseen on yleisesti ottaen ollut selvästi pidättyväisempi kuin nykyisellä hallituksella. Samaa suuntaan on usein oltu kallellaan myös sosialidemokraattien vasemmistosiivessä, jossa monista syistä johtuen toivotaan selvästi paluuta punamultahallitukseen.

Näköpiirissä on myös monia muita epävarmuustekijöitä, jotka puoltavat hillittyä keskustelua hallitustasolla. Ensinnäkin on syytä tarkasti seurata, miten Baltian maiden Nato-jäsenyys toteutuu ja mitä reaktioita tämä saa aikaan Venäjällä. Toiseksi valtaosa Suomen poliittisesta eliitistä pyrkii välttämään tilannetta, jossa Nato-jäsenyys ratkaistaisiin kansanäänestyksellä, sillä jos näin kävisi, mahdolliset uudet ratkaisut olisi hyvin vaikeata toteuttaa. Ja kolmanneksi on tullut vielä tärkeämmäksi pohtia Suomen turvallisuuspoliittisia valintoja EU:n yhdentymiskehityksen yhteydessä. Pian on edessä EU:n suuri, varsinaiseksi seikkailuksi muodostuva itälaajennus ja siihen liittyvät ristiriitaiset suunnitelmat uudistaa EU:n instituutioita ja turvallisuuspoliittisia rakenteita.

Tällä hetkellä ei ole olemassa mitään todellista konsensusta siitä, miten EU:n turvallisuuspolitiikka pitäisi yhtenäistää, vaikka unioni onkin lähtenyt muodostamaan omia kriisinhallintajoukkojaan. Todennäköisintä on siitä huolimatta, että Nato muuttuu seuraavan vuosikymmenen aikana eri kiemuroiden kautta EU:n yhteiseksi turvallisuusjärjestelmäksi. Miten unioni muuten voisi saada vankan ot-

teen omasta maanosastaan ja estää, että sen rauhattomimmat naapurit idässä ja etelässä horjuttaisivat sen vaivalla koottua valtiomuodostelmaa? Yhdysvallat tulee hallitsemaan maailman politiikkaa seuraavat vuosikymmenet, toimien samalla EU:n ulkoisen turvallisuuden viimeisenä takaajana. Mutta pitääkö kaikki mahdolliset alueelliset kiistat unionin reunamilla ratkaista hamaan tulevaisuuteen Yhdysvaltojen toimesta?

KIRJALLISUUTTA:

Agrell Wilhelm (2000): *Fred och fruktan. Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918–2000*, Lund: Historiska Media.

Dahl, Ann-Sofie(1999): *Svenskarna och NATO*, Stockholm: Timbro.

Eliæson, Sven & Hans Löden (red.) (2002): *Nordisk säkerhetspolitik inför nya utmaningar*, Stockholm: Carlssons.

Enestam, Jan-Erik (2002): "Finland, NATO och framtiden", anförande vid Finlandsinstitutets NATO-seminarium 6.2.2002, http://www.finlandskulturinst.se/swe/5/5_1.htm

Forsberg, Tuomas(2002): *Nato-kirja*, Helsinki: Ajatus-kirjat.

Holmström, Mikael (2000): "Alliansfriheten – livboj eller kvarnsten?", *Försvar i nutid* 4/2000.

Honkanen, Karoliina & Tomas Ries (eds.) (2001): *Baltic Security, NATO and the EU, Occasional Papers – No. 1*, Helsinki: Atlantic Council of Finland.

Huldt B., T. Tiilikainen, T. Vaahtoranta & A. Helkama-Rågärd (eds.) (2001): *Finnish and Swedish Security: Comparing National Policies*, Stockholm Swedish National Defence College.

Huldt, B., Sven Rudberg & Elisabeth Davidson (eds.) (2001): *The Transatlantic Link: Strategic Yearbook 2002*, Stockholm: Swedish National Defence College.

"Sensibel für die eigenen Ängste" [Tarja Halosen haastattelu], *Der Spiegel* 9.4.2001

Stråth, Bo (2001): "Neutralitet som självföretäelse", teoksessa Kurt Almqvist & Kay Glans (red.), *Den svenska framgångssagan?*, Stockholm: Fischer & Co.

Suominen, Tapani (toim.) (2002): *Itsekkyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*, Helsinki: Tammi.

Ulkopolitiikka 4/01 [Nato-erikoisnumero].

Kirjoittaja on historian professori Helsingin yliopistossa.